
Євген
Андрос

ПРО ТВОРЧУ СПАДЩИНУ ВІТАЛІЯ ТАБАЧКОВСЬКОГО

Все творче життя Віталія Георгійовича Табачковського (29.08.1944 — 5.03.2006) після студентської лави було нерозривно пов'язане з напруженою і плідною роботою на важливому тематичному напрямкові Інституту — дослідженні світоглядних, ціннісно-орієнтаційних проблем філософії та філософсько-антропологічної проблематики загалом. Відтак його ім'я назавжди закарбоване у пам'яті філософської спільноти України поруч із іменами В. Шинкарука, О. Яценка, В. Іванова, М. Тарасенка.

Впродовж понад двох десятиріч він був керівником планових тем відділу філософської антропології, зокрема таких із них, як «Категоріальні структури пізнання та практики», «Евристичні функції світоглядної свідомості», «Реалізм світогляду та світогляд реалізму», «Відчуження: минувшість та сьогодення», «Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми», «Колізії антропологічного розмислу», «Людина в есенційних та екзистенційних вимірах», «Людина у цивілізації XXI століття: проблема свободи», та відповідальним редактором колективних монографій.

Філософська громадськість України завдячує йому ідеєю та проведенням, починаючи з 1995 року, щорічних філософсько-антропологічних читань із виданням (за можливості) відповідних матеріалів, а також за наукове керівництво та видання курсу лекцій «Філософія. Світ людини» (2003).

Науковій громадськості України та далеко за її межами добре відомі його новаторські ідеї щодо

феноменів світовідношення та практики, людської природи, її неоднозначності, позитивного та негативного у людському естві та, відповідно, у світові людини, низка його фундаментальних праць, зокрема кілька десятків розділів колективних монографій та індивідуальні монографії: «Криза буржуазного раціоналізму і проблема людської особистості» (1973), «Критика ідеалістичних інтерпретацій практики» (1976), «Людина. Екзистенція. Історія» (1986), «Людське світовідношення: даність чи проблема» (1993).

Помітним внеском у сучасні філософсько-антропологічні пошуки стало його дослідження феномену філософів-шістдесятників — монографія «У пошуках невтраченого часу» (2002).

Вагомим досягненням, його проникливою лебединою піснею стала його остання монографія «Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках “неевклідової рефлексивності”» (2005), на розглядові деяких із принципів підходів та ідей якої я й хочу, за необхідності коротко, зупинитися.

Передусім слід зазначити, що у цій його книзі, книзі-заповіті, Віталій продемонстрував те, що він завжди обстоював як головний критерій справжності філософування, — продемонстрував культуру мислення. Йдеться про те, що цю культуру мислення забезпечено тоді, коли автор не лише у змозі висунути певні ідеї, дати теоретичний каркас, але й володіє вмінням обґрунтовувати ці ідеї, а головне — поєднати ці ідеї з предметністю життя, проаналізувати реалії повсякденності на рівні високої теоретичної рефлексії.

Але не будь-якої рефлексії, не одновимірного її варіанта, а такої рефлексії, яка давала б змогу внутрішнім, феноменологічним чином осягати найголовніше, сенсоутворювальне у людському бутті, промислювати всі грані цього буття немовби зсередини. А оскільки і саме це буття є надзвичайно багатовимірним і об'ємним, то відповідно і рефлексійна робота є промисленням усієї неоднозначності, але водночас і по суті неймовірного багатства барв, суперечливості людського ества, людської природи та, відповідно, життєвого світу людини, того *Lebenswelt*'у в кожному з нас, саме врахування складноструктурованості якого й дає змогу віднаходити підходи до сенсоутворювальних параметрів людського буття.

Перш ніж зупинитися на тому, як у книзі цей загальний підхід зреалізовано, слід сказати про два наскрізні мотиви, параметри авторського стилю, які мають водночас вагоме концептуальне значення. Перший пов'язаний з образом мандрівника, подорожнього на непростому життєвому шляху, з яким, знаючи його впродовж десятиріч, асоціюється і сам Віталій, якого ніяк не можна уявити мислителем-одинаком, поза громадою, поза віддільським колективом. Він, звичайно, завжди був вимогливим передусім до себе, але також і до співробітників. Але водночас завжди був і уважним до кожного, хто був поруч, до його запитів та проблем.

І другий момент. Ця книжка вияскравила ще одну грань його характеру, те, чим він жив упродовж років, але що не дуже афішував, — його

мистецько-літературні вподобання. Вся книга пронизана зверненням до художніх текстів письменників та поетів першої величини: Федора Достоєвського, Бруно Шульца, Марселя Пруста, Джеймса Джойса, Франца Кафки, Йосипа Бродського, Юрія Андруховича, Шарля Бодлера, Симони де Бовуар, Альбера Камю тощо.

І це не якийсь ілюстративний матеріал, а те, що органічно вписане в авторський аналіз, який, мабуть, і відбувся саме так, як у книзі, завдяки тому, що для Віталія проникнення у художні образи було одним із головних чинників, способів проникнення у найпотаємніші закутки людського ества, душі та серця людини, людської долі, долі, яка можлива, як відомо, лише у світі людини і більше ніде. Отже, у випадку з мистецтвом ідеться про вихід на рівень буття загалом.

Тепер хочу зупинитися на власне концептуальному баченні Віталієм теми *homo* як полісутнісного *homo*. Поставивши перед собою таке амбітне завдання, він не збочив на манівці, а провів свій аналіз як багатоаспектне дослідження всіх можливих параметрів предмета філософської антропології. При цьому має місце звернення до еталонних зразків філософсько-антропологічної рефлексії, починаючи від античності і закінчуючи сьогоденням. Зрозуміло, що тут передусім подано роздуми Паскаля, Канта, Фюрбаха, Ніцше, Шелера та інших фундаторів філософської антропології.

Особливу увагу Віталій звертає також на українську філософсько-антропологічну традицію, традицію Г. Сковороди, С. Кульчицького, М. Шлемкевича, І. Бичка, В. Шинкарука тощо.

Розлого, із залученням обширу підходів та бачень, наведено у книзі зразки всього багатства думки ХХ сторіччя — представників неklasичного філософування, як першої половини сторіччя, так і його останніх десятиріч, постмодерної філософії.

Однією з центральних тем Віталієвого дослідження став аналіз колізії сутності та існування людини, есенційного та екзистенційного.

Він розглядає відомі гранднаративи класичного філософування: гіперактивізм, панлогізм, редукціонізм, тобто зведення сутнісних визначень людини до якоїсь одновимірності тощо.

І на ґрунті цього аналізу вводить принципової вагомості підходи неklasичного філософування. Передусім ідеться про те, що кожне з проаналізованих сутнісних визначень людини — а їх десь під п'ятдесят — є слухним саме по собі, але воно відображає лише одну з цих 50-ти граней людського ества, людської природи, зведення до кожної з яких не може дати панорами людської природи загалом.

Яким же є вихід? А вихід цілковито слухно шукаємо у відмові від усередненого бачення людини, тобто людини лише як дорослої (але не старої), фізично здорової, діяльно активної, характерологічно одновимірної (а відтак позбавленої ендотивних засад), етнокультурно нейтральної істоти невизначеної (читай — чоловічої) статі.

Зрозуміло, що таке бачення було зручним з методологічного боку для класично-просвітницької моделі світобачення.

Проте що ж робити з цілою низкою питань, які ідуть ще від Паскаля, про велич і нищість людини, її характеристику як слави та покидька всесвіту, про поєднання вершин духу та безодні його падінь, про Ніцшеву зневагу до людського як надто людського (у розумінні пов'язаного з утратою гідності та моральних чеснот), із гоголівським баченням роздвоєності особистості, з проникливим аналізом підпільної людини у Достоєвського?

Вихід бачиться — і в цьому Віталій абсолютно має рацію! — у тому, щоб іти до осмислення та ствердження сутнісних сил людини (які дійсно є і які відіграють принципову роль як у власне безпосередній життєдіяльності, де людина (кожен із нас) таки повинна мати змогу виконати свій життєвий проект, так і у плані випрацювання адекватної та евристичної теоретичної моделі людини та її ества), але йти до цього осмислення, виходячи із засад принципової полісутності *homo*.

А шлях до осягнення цієї полісутності зовсім не простий і пролягає через цілу низку теоретичних та історико-культурних етапів, які й осмислено у монографії.

Перший етап — це етап усвідомлення антиномічності першосутності. І тут здійснено величезний історико-філософський екскурс, проаналізовано позиції Паскаля, Канта, Шопенгауера, Ніцше, розгорнуто — Шелера, Плеснера, Гайдегера, Ясперса, Морена тощо.

Наступний крок — відмову від першосутності на користь існування як такого, що передує першосутності, — здійснено передусім завдяки теоретичним зусиллям Ж.-П. Сартра, який обґрунтував ідею свободи і самоздійснення як підстави визначення людської сутності.

Далі йдеться про аналіз відчуження сутності та шляхи повернення людині своєї власної сутності. На розвиток цієї тези йдеться про відмову від есенції навіть як вторинної щодо екзистенції.

І, нарешті, завершальний етап критичного переосмислення уявлень про першосутність — принцип відкритого питання. На цю позицію й пристає автор книжки, обґрунтовуючи антрополого-рефлексійну орієнтацію на те, що наріжним для питання про людську сутність є те, як нова екзистенціал-есенціалія співвідноситься із уже наявними, а також те, що визнається принципова взаємодоповняльність усіх наявних та можливих сутнісних визначень людини.

Особливе місце у книзі, що є природним, займає висвітлення теоретичної позиції фундатора сучасної філософської антропології — М. Шелера. Шелер спробував дати синтетичну відповідь на виклики доби, на ту антропологічну кризу, яка уже окреслилась понад сто років тому і суть якої полягала у репресивності техніко-раціональної моделі соціокультурного облаштування стосовно *Lebenswelt*'у кожної пересічної людини. Все це було також помножене на тогочасну епістемологічну ситуацію, згідно з якою в

осмисленні людини панував редукціонізм — зведення сутності людини до її окремих характеристик.

Соціокультурна ситуація класичного модерного проекту, внаслідок якої відбувалося забування буття, коли пересічна людина відчувала постійний тиск на *Lebenswelt* свого персонального світу, коли відбувалося різке розходження особистісно-психологічних, духовних, соціальних, національних, вікових, статевих відмінностей, зрештою, класових відмінностей та протистояння між різними суспільними устроями, — все це призвело (не могло не призвести!) до сублімації персонально-особистого, а то й до надсублімації.

Зрозуміло, що така ситуація віками тривати не могла, і рано чи пізно це б призвело до десублімації, вибуху придушених, притлумлених, але реально існуючих вітальних та душевних сил людини, кожної з особистостей.

Саме тут М. Шелер і висуває принципового штибу положення про рівноваження, яке має зняти принципову суперечність між сублімацією (надсублімацією) та споконвічною людською природою.

Ідея урівнювання має принципове значення й донині, оскільки й по сьогодні не втілені, особливо у вітчизняному соціумі, ті необхідні соціокультурні механізми, які б давали змогу здійснювати таке рівноваження.

Сюди ж прилягає й концепція М. Шелера про ресентимент як надзвичайно вагомий діагноз доби. Лише усвідомивши специфіку цього феномену, можна говорити про параметри установаження людиновимірних стосунків у суспільстві.

Йдеться, отже, про те, чому так трапилося, що замість приязні й любові як природних у житті панують ненависть, неприязнь, заздрість, підступність, злопам'ятство, злостивість тощо. Ці психологічні настановлення виникають передусім через довготривалу систематичну заборону певних душевних поривань та афектів, які самі по собі є не лише нормальними, але й належать до головного змісту людської природи. Відтак ресентиментні явища є перевтіленою формою ставлення людини до світу, людини, провокованої надмірною сублімацією певних первинних потягів.

І виходом з усього цього є рівноваження вітального та духовного, коли здійснюється переорієнтація людського буття на реалізацію вищих цінностей.

Зрозуміло, що книжка Віталія є багатоаспектною, і тому про все поговорити у межах статті немає змоги. Назвемо лише деякі не розглянуті у статті питання, яким автор приділив у книжці значну увагу: це роздуми про вік та вікові особливості людини, про роль тілесності, про родову бівалентність людини, про місце та значення дитинства, материнського й батьківського первнів, екзистенційну психологію та психіатрію, амбівалентність глобалізації, роль сміхової культури, про здоров'я та хвороби, розум та безум, про ідею турботи про себе як плекання самості, про культурну симуляцію, тобто симулякри — а загалом про те, як кожному з нас, кожній особистості самоздійснитися, виконати свій життєвий проект.

І ще про одну надзвичайно вагому проблему, яка завжди хвилювала Віталія. Йдеться про культуру мислення та про реалізацію цієї культури у педагогічній практиці. Це надзвичайно вагоме питання, оскільки, як відомо, надзвичайно важливою підвалиною будь-якого неавторитарного, демократичного суспільства завжди було обов'язкове викладання курсів загальної філософії, етики та історії вітчизняної культури.

І тому принципово важливим для української спільноти є обов'язкове збереження кандмінімумів із філософії. Це є надзвичайно вагомою запорукою формування громадянського суспільства, становлення громадянина.

Так от, суспільно-педагогічні погляди Віталія ґрунтовані, як бачимо з його книги, на наступних філософських засадах, антропологемах самозлагоди, а саме:

- людина є біологічно недостатня істота;
- людське існування є від початку проблематичним та драматичним;
- неусувна відкритість людини як щодо позитивних, так і негативних можливостей;
- сутнісне розмаїття людини та світу людини, переосмислення традиційних нормативних уявлень про сутнісні властивості людини як зібрання лише позитивних чеснот;
- визнання умовності вододілу між нормативним та девіантним;
- реабілітація людської відчуттєвості як необхідної передумови будь-яких рівнів світовідношення;
- створення умов для переспрямування вітальної енергії на потреби духовної діяльності;
- заблокування надмірної афективності як підстави до самознищення виду *homo*;
- реалізація ідеалу терпимості (толерування) та самотерпимості.

Відповідно, антрополого-педагогічні погляди автора книжки базовані на наступних принципах:

- неприпустимість уніфікації іншості у плані як особи педагога, так і особистості учня, студента, аспіранта;
- необхідність створення підстав ситуації вибору для учня, студента, аспіранта, а, отже, й віднайдення персональної автентичності;
- врахування величезної диференціації людського Я;
- педагог як персона — оператор комунікації учня зі світом культури;
- виховання як зустріч людини зі світом;
- виховання людини з урахуванням її цілковитої кінечності;
- драматизм першої та останньої ситуації зустрічі у людському бутті;
- зустріч як потрясіння, в якому людина мусить зберегти себе;
- педагог як свого роду повпред: типу соціуму, типу культури, світу дорослих, людства, світу загалом.

Отже, як бачимо, педагогічні погляди Віталія спрямовані як на формування суверенної особистості, так і на підготовку її до всіх можливих, у

тому числі й драматичних, випробувань на її життєвому шляху, шляху самоздійснення людини як особистості, шляху становлення справжнього громадянина української держави.

Насамкінець слід сказати, що напружені, інтенсивні та результативні творчі пошуки Віталія Табачковського на шляху осмислення всіх можливих граней філософської антропології, які знайшли гідне втілення в його останній книзі «Полісутнісне homo», — на жаль, книзі «перерваного польоту», — завжди будуть для співробітників відділу філософської антропології концептуальним дороговказом та зразком того, як потрібно слугувати філософській справі.

Статтю одержано / Received 30.11.2016

Yevhen Andros

ON CREATIVE LEGACY OF VITALII TABACHKOVSKIYI

Creative work of Vitalii Tabachkovskiyi (1944—2006) was inseparably connected with work in the important thematic trend of the Institute of Philosophy — Weltanschauung, value problems of philosophy and philosophical-anthropological problems. His research of the phenomenon of philosophers of the sixties has become a noticeable contribution to the present search in philosophical anthropology. The book *Poly-essence Homo: Philosophic-Artistic Thought in Search of Non-Euclidian Reflexivity* has become his “swan-song”. It was based on the appeal to standard examples of philosophical-anthropological reflexion — from the ancient thought and classical philosophy (*Blaise Pascal, Immanuel Kant, Ludwig A. von Feuerbach, Friedrich W. Nietzsche*) to philosophical anthropology of the 20th century (*Max Scheler, Helmuth Plessner, Martin Heidegger, Karl Th. Jaspers, Edgar Morin e. a.*). Analysis of the collision of essence and existence of a man and critical resensing of the ideas of original essence (principle of the open question) belong to the central themes of research. Socio-pedagogical views of Tabachkovskiyi are based on the so called anthropologema of self-agreement

Keywords: human world, poly-essence homo, human essence / existence, principle of the open question, anthropologema of self-agreement

---

Андрос, Євген — в.о. завідувача відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник. Сфера наукових інтересів — філософська антропологія.

Andros, Yevhen — candidate of sciences in philosophy, Deputy Head of the Department of Philosophic Anthropology, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine, Scientific interests: philosophic anthropology.
